

A magyar nemzet csak akkor lesz életképes, ha önmaga állapítja meg élete célját a saját erejéből kifejlesztett közvélemény alapján. Hogy ez megtörténhessék, ahhoz szükséges a nagyvilágot mozgató áramlatok ismerete. Enélkül tehetetlenül hanyódnak a világban, mint a gazdátlan lélekvesztő a háborgó tengeren. Tudományunknak kötelessége részt venni a nemzeti közvélemény kifejlesztésében az emberi társadalmat irányító erők megvilágításával, hozzáférhetővé tételével. Épen úgy, ahogy azt a maga területén Richard Wilhelm tette, ki legjobban tudta eddig megtanítani a Nyugatot arra, hogy milyen nagy lelki erőforrás áll rendelkezésére a távol Keleten.

Reméljük, hogy a jövő magyar nemzedék jobban fogja ismerni az ő világát, mint a mai. Fejlettebb világnézettel, biztosabb látással fogja megvívni küzdelmét

Jobb volna akár későn, mint soha.
Felvinczi Takács Zoltán.

Tudományos élet.

Egy új történeti kiadványsorozat. — A hunok torzképe. — Hans Driesch és Fortunat Strowski előadásai. — Horváth János irodalomtörténete. — Katona József halhatatlansága. — A könyv története. — A legrégebb oláh-magyar szójegyzék.

A magyar történettudomány újabb korszakában egészen újszerű és módfelett örvendetes jelenség az a kiadványsorozat, mely most indult meg *Esterházy Miklós nádor iratai* címen. Különös érdekességet ad a kiadványnak az, hogy ezúttal ez a nagyterjedelműnek ígérkező Monumenta-gyűjtemény nem a hivatalos fórumok, mint az Akadémia és a Történelmi Társulat, vagy sokszor a mögöttük álló államhatóság ösztönzésére vagy költségén jelent meg, hanem egy nagystílusú mecénás értékes elgondolása. Viszont, mikor Esterházy Pál

herceg e gyűjtemény kiadását elhatározta, láthatólag nem valami családi hiúságérzésnek engedett: a kiadvány ugyanis nem családtörténeti aktasorozat, hanem a kiadó nagy ősenek, Esterházy Miklós nádornak kormányzati tevékenységét az egész magyar történetbe beállítva akarja megvilágítani. Így e kiadvány jelentősége túlmege a családtörténetek szűkkörű fogalmazásán s a Magyar Tudományos Akadémia korábbi vállalatának, az *Országgyűlési Emlékek* folytatásának, illetve kiegészítésének tekinthető. A sorozat láthatólag nagy arányokban indul: az előttünk fekvő 550 oldalas kötet csupán az első osztály első kötete gyanánt szerepel a címlap szerint (Kormányzattörténeti iratok) és az *1642. évi országgyűlés meghíúsult időszakát* foglalja magában. A kötet összeállítója Hajnal István, a herceg kiváló képzettségű levéltárosa, az anyagot javarészen a hercegi levéltárból, de elég jelentékeny részben más levéltárakból gyűjtötte össze és egy igen értékes bevezető tanulmánnyal látta el, melynek levegőjében a közölt okiratok történeti életre elevednek. A kötetnek számos tanulsága közül legérdekesebb az, hogy Esterházy Miklós nádor minden nemes és önzetlen, hazafias törekvése hasztalan volt: a vallási kérdésben szemben álló felek kérlelhetetlen álláspontja meghíúsította a magyar egység megteremtését és a legborzasztóbb csapás elhárítását: a török kiűzését. Nem dinasztikus és főleg nem nemzeti szempontok tartották vissza III. Ferdinándot a közeledő megértéstől, hanem csakis a vallási kérdés, melyet a rendek mindig első helyen akartak az országgyűlésen tárgyalni. A nyugati katolikus magyarság lelkületének megértéséhez mindenesetre igen becses adatokat nyújt ez a vastkos kötet s igazolja Szekfű Gyula álláspontját, ki már korábban kiemelte, hogy a hazafiúi érzés ekkor

sem régiók szerint oszlott meg a magyarok között, mint ezt a népszerű liberális történetírás tanította. Igen érdekes az a bizalmas levélváltás is, melynek során a harmincéves háborúban minduntalan a katasztrófák szélén járó III. Ferdinánd magyar nádorával már ekkor a török kiűzésének lehetőségeit tárgyalja meg. Reméljük, hogy a további kiadványok még mélyebben világítanak majd be ebbe a korszakba, mely oly döntő fontosságú volt a magyarság mai szomorú állapotának kialakulásában.

*

A nyereg alatt puhított hús meséje már régóta terheli a magyarok nyugati hírnevét. Kiváló etnográfusunk, Solymossy Sándor, már korábban igen tetszetős magyarozatát adta ennek a nyugati eredetű hiedelemnek: utazók leírásaiból igazolta, hogy az orosz steppe állattenyésztő és félnomád török és finn népei a nyereg alá nyers húsdarabokat tesznek, hogy az állat hátát a hosszú lovaglás alatt kíméljék. Most *Alföldi András* a Kőrösi Csoma-Társaságban tartott előadásában (*A húnok torzképe az antik irodalomban*) kimutatta, hogy a fentebbi magyarozat nem helyes, mert a nyereg alatt puhított hús meséje is csak egy tagja annak a torzképnek, melyet a görög és római történetírók Herodotosz szkíta-rajza és Hippokrates etnográfiája óta az egymásután felbukkanó keleti népekről egymásnak átadtak, mint valami hagyományos irodalmi klisé. Így Ammianus Marcellinus, ki először a húnokról meséli el a nyereg alatt puhított hús történetét, kimutathatólag Pomponius Melának a *germánokról* rajzolt és szintén sablonszerű antik eredetű képét alkalmazta a húnokra. Ugyanazt a nyershúsvést meséli el ugyanazon forrás alapján Sallustius Afrika legenda őslakóiról, a gaetulusokról és lybiaiakról. S ez csak egy vonás a sok

közül, mely a *szkítákról* a velük azonosított egyéb részben legendás népekre, *nomádokra*, *trogloditákra*, *húnokra*, és végül a húnokkal és a szkítákkal azonosított *magyarokra* átszármasztott a történetírói sablon erejénél fogva. Ennek a nagyarányú történelmi hamisításnak hátterében pedig az áll, hogy a hippokratesi fiziológiai etnográfia szerint az óceánusi hideg égövből származó népek a világ legdurvább, legkegyetlenebb, szinte bestiális életet élő népei és hogy a népek erkölcsi a melegebb égő felé haladva szelidülnek. Már pedig a hideg égőv országa az antiquitas és a középkor szerint *Scythia* s így minden innen előkerülő népre alkalmazták a hagyományos szörnymeséket. E sorok írója rámutatott arra, hogy az amerikai és oláh tankönyvekben még ma is előforduló emberevő magyarok meséje is ilyen történelmi klisé, melyet végelemzésben a görög-római történetírók szkíta-sablónjának köszönhetünk. Így élik túl az antik hiedelmek makacs szívóssággal a modern történelmi kritika korát; hiszen egy oly nagy történész, mint Mommsen is hitelesnek vette Ammianus Marcellinus hún torzképét és a sablont csak ott látta meg, ahol az indogermánfajú alán népről olvasott benne.

*

Tudományos előadásoknál szokatlan nagy érdeklődés mutatkozott a híres lipcei filozófus-biológus, *Hans Driesch* előadása iránt, melyet a Filozófiai Társaság és a Szellemi Együttműködés Magyar Egyesületének közös rendezésében tartott a németből amerikaivá s utóbb újra németté lett professzor. Driesch előadásában, melynek a *Die Überwindung des Materialismus* címet adta, életének opusáról adott számot, melynek legnevezetesebb tette, hogy a Häckel-féle monisztikus mechanisztikus materialista felfogásnak a bio-

lógiai érvényét fényesen megcáfolta. Bár Häckel tanítványa volt, nem hitte el, hogy az organizmus minden része az embrionális sejttrendszerben lokalizálva és preformálva van és a tengeri sün embrionális sejtalakjain kísérleteket végezve, bebizonyította, hogy egy erőszakosan megcsontkított, vagy össze-vissza ragasztott embrionális állatból tökéletes állat és nem mint a mechanisztikus felfogásnak megfelelően várnók, monstrum lesz. A regeneráció tehát egy általános és az anyagtól független valaminek a hatását vagy jelenlétét tanúsítja. Így igazolja a biológia az aristotelesi entelecheia-fogalmat, amely valami anyagfölöttinek és inkább célszerűnek és nem gépszerűen determináltnak döntő fontosságát jelenti az organizmus fejlődésében. A «tengeri sün» nem a sejtekben van, hanem a sejtek fölött és a sejtek csupán ennek a valaminek anyagi eszközei. Mi módon? rejtély. Bizonyos logikai ugrással aztán az ember lelkivilágának analizését adta Driesch, cáfolva a nyolcvanas kilencvenes években uralkodó pszichofizikai parallelizmus tanát, hangsúlyozva az emberi élmény sokszerűségét, a minőségérzések különféleségét, mint ami mind összeegyeztetetlen a mechanisztikus-monisztikus elmélettel, mely egymásmellettiséget feltételez minden észlelt jelenségben. Drieschnek igen nagy érdeme, hogy a természettudomány részéről jött a filozófia materializmus - kritikájának segítségére, mely a legújabb időkben aztán végleg leszámolt a mechanisztikus monista elmélettel, elannyira, hogy a marxizmus naív materializmusa a filozófia mai művelői szemében körülbelül annyira avult elmélet, mint pl. Descartes forgószélelmélete a fizikában vagy Condillac szenzualizmusa a metafizikában. Különösen pikáns, hogy a materializmus ép azon a területen kapott ily alapos lökést, melyet éppen misztikus rajongás-

sal művelt: a biológiai tudományokban.

*

Annyi sok haszontalan és semmitmondó *conférencier* után végre a francia szellemi világ is elküldte hozzánk egyik előkelő képviselőjét: *Fortunát Strowski*, a Sorbonne francia irodalomtörténettanára tartott minap két előadást a La Fontaine-társaság rendezésében. Strowski, kinek apja Bem seregében, a lengyel légióban harcolt a magyar szabadságért, világoskék szeméin és szőke szakálán kívül sok mindent megtartott lengyeliségéből: kedélyes, szívhez szóló, hallgatói lelkehez simuló, szinte nőies finomságú modort, nagyvonalú, ezerarcú, szlávos intuiciót és bizonyos vonzalmat az életmisztikus problémái iránt. Strowski a komorlelkű, de nyugtalan Pascalról írta legnagyobb tanulmányát és a közeljövőben is egy újabb könyvet ad ki róla. E könyvből egy igen érdekes fejezetet: *Pascal aktualitását* ragadta ki a budapesti közönség számára. Szerinte Pascal az első modern értelemben vett természettudós, kinek fizikai és matematikai eredményei tökéletesek ugyan, de aki sohasem érezte azokat befejezetteknek, mert látta, akár csak a mi korunkban Poincaré, a természeti és emberi problémák végtelenségét és az értelem végességét. Az emberre nézve Pascal fejtette ki legmélyebben azt az antik keresztény és mégis nyugtalanítóan modern elméletet, hogy az ember a jónak és rossznak, az erénynek és a perverzitásnak, a nagyságnak és kicsinységnek csodálatos keveréke, ki éppen sajátos benső ellenmondása, a boldogság nyugtalan keresése miatt, nem jut soha a belső nyugalom és harmónia állapotába. Pascal szerint a harmóniát csak Krisztusban lehet megtalálni, mert Krisztuson keresztül az egész emberiség eggyé válik és így az egyén nyugtalansága nemcsak egy nagy szel-

lemiségben, hanem egy nagy kollektív egyesülésben oldódik fel: így lesz Pascal a kollektív lélek felé törekvő modern lélek vizasztalójává.

Strowski egyúttal a modern színházi életnek egyik legélesebb szemű ismerője s ezzel a francia irodalmi élet egyik főkövetelményének: az életszerű aktualitás kívánalmának tesz eleget. Párisban és Newyorkban a színházi élet két főpontján tanulmányozza állandóan a színház életét és figyeli modern fejlődését. Előadásában a színpad, díszletek és fényhatások, továbbá a színész alakító erejét fejtegette, hangsúlyozva, hogy a modern színpadon a színész nem egyszerűen tolmácsol, hanem a rendezővel és a szerzővel együtt *alkol*. Irigységgel hallottuk, hogy a párisi közönség is illeszkedik a folyton mélyülő irodalmi izléshez s az avant-garde-színházaknak is épügy megvan a közönsége, mint ahogy ma már a könnyebb fajsúlyú szerzők sem mulasztják el darabjaiknak bizonyos komoly fordulatot vagy jelentést adni. A mai francia színpad legtehetségesebb írójának Lenormand-t tartja, kinek darabját a Nemzeti Színház épen mostanában készül bemutatni (*Don Juan első éjtszakája*).

*

Napjaink legkiválóbb magyar irodalomtörténésze, *Horváth János* megírta várva-várt *magyar irodalomtörténetének* első kötetét és sajtó alatt levő művéből adott minap izelítőt a Magyar Tudományos Akadémia egyik ülésén. A bemutatott részletek arról tanuskodnak, hogy talán még senki sem merült el ennyi szeretettel és életérzéssel a kolostori magyar irodalomba, mindenestre senki sem próbálta meg ennyire az eddig halottnak érzett kódexirodalmat életre kelteni. A magyar kódexirodalom íróiról ugyan nem sok személyi adatot lehet megállapítani — hiszen nem az

egyéni siker, hanem a vallásos cél vezette őket —, de történeti adatokból meg lehet állapítani, hogy pl. egy Váci Pál nevű szerzetes fordított dömés apácák számára; közismert, hogy Nyujtódi András ferencrendi szerzetes nővére számára fordít. Az «ihatnám» és a «fáj fejem» féle beírásokat Horváth János későbbi olvasók jegyzeteinek tartja, ellenben maguk a szövegek sokszor nyujtanak közelebbi fogalmat a fordító egyéni gondolkozásáról: az Érdy-kódex karthauzija már utal arra, hogy a külföldön szélteben szokásos a vallásos iratoknak nemzeti nyelvekre való fordítása és hogy a magyarok csupán *hanyagságból* nem jutottak még el odáig, pedig már a luteranizmus fenyegeti az országot; az érsekújvári kódex írója pedig az első példáját adja a nyelvfilozófiai fejtegetéseknek, mikor arról elmélkedik, hogy a *mártír* szó magyar, latin vagy görög-e? Horváth János aztán a kolostori olvasás berendezkedéseiről szólt és rámutatott arra, hogy a Margitlegenda tanúsága szerint már a XIII. században szokásban volt a magános olvasás és hogy a kolostori szabályzat is cellaolvasást ír elő. Volt valamiféle kölcsönkönyvtár is s a hét napjainak bizonyos óráiban kiadta a könyveket. Egyes apácáknak maguknak is volt könyvtáruk. De gyakori volt a felolvasás is; több kódexrész kezdődik effélével: «kit szeretettel hallgassátok.» A margitszigeti kolostorban egyszer egy héten felolvasták a regulákat és ebéd alatt, hogy az apácák lelki táplálékot is kapjanak, szent olvasmányok hangzottak el. Az «asztalra olvasás» tiszte különben folyton változott és az olvasó megkönnyítésére látták el a kódexszövegeket mindenféle vörös jelzésekkel. A halk, szótlan modern olvasás a cellaolvasásból fejlődött ki. A Halotti Beszédre elmélkedve Horváth János megállapítja, hogy lénye-

ges különbség van a latin szöveget szabadon s ép azért gyönyörű magyarsággal kivonatoló *beszéd* és a liturgikus szöveghez híven ragaszkodó s épen ezért nehézkes nyelvű *könyörgés* között. A *beszéd* Horváth szerint rendkívül becses tanúsága annak a korszaknak, midőn az irodalom még prehisztórikus *élőszóbeli* fázisát élte és valószínűnek tartja, hogy csupán egy szerencsés véletlen folytán megőrzött példánya sok más hasonló elmondott monitionak. Így elevenedik meg ez a látszólag holt irodalom a modern történeti felfogás világánál, amit Horváth azzal ér el, hogy minden írásművet integrál a maga környezetébe, történeti levegőjébe, olvasókörébe. Az irodalom történeti szemmel nézve ugyanis nem valami absztrakt abszolútum, hanem az író és olvasó vagy hallgatóközönség állandó viszonyának függvénye.

*

A halhatatlanságban van valami tragikus vonás: a zsenit minden nemzedék a maga kérére alakítja át s ha életében még félreismerték is, halála után aligha számíthat arra, hogy a nagyközönség közel jut igazi lelkületéhez. Katona József sorsa is ez: életében senki sem értette meg, halála után meg azok az alkalmi versek vagy novellák, melyek hősükül választották, legtöbbször saját koruk lelkületét viszik át a nagy magyar íróra. Baros Gyula legutóbb a Budapesti Philológiai Társaságban mutatta be mint lesz írók és költők tollán Bánk negyvennyolcas ellenzéki vezér, s Katona József nyugatos, pusztában kiáltó próféta.

*

Akit Hans Driesch tudományának, a biológiának problémái közelebből is érdekelnek, frissen írt és a modern tudományosság igényeihez szabott bevezetést találnak a Magyar Szemle egy-

pengős kincsestárának egyik legújabb számában: Zimmermann Ágoston *Fejlődéstanában*. Ehhez járul még Burger Károlynak, az ismert nőgyógyásznak igen okos *Egészséges nője*, mely már tartalmánál fogva is általános érdeklődésre tarthat számot. A történeti tudományok iránt érdeklődőket azonban legjobban lekötheti *Filz Józsefnek*, a budapesti Egyetemi Könyvtár jeles főtisztviselőjének könyvecskéje: *A könyv története*. Az ókori agyagtábláktól és papirusztekercsektől elvezeti olvasóját rövid világos előadásban a pergamenkódexek, majd a papírkönyvek világába, rámutat a papírgyártás és a könyvnyomtatás rejtett multjára vonatkozó kutatások legújabb eredményeire, melyekben Stein Aurél ázsiai felfedezéseinek döntő szerep jutott és kellő háttérbe állítva kapjuk meg a magyar könyv vázlatos őstörténetét is. A nagy rotációs gépek és a jövő gépével, a telegrafikus szedőgéppel végzett kísérletek leírása zárja le ezt a hasznos kis füzetet, melynek egyik mondata klasszikus tömörséggel erősíti meg a modern magyar történetírásnak azt a megállapítását, hogy Magyarország történetének legnagyobb csapása a török volt: «Nyomdászattörténeti térképünkön nagy fehér folt jelzi a török megszállás területét. Ott egyetlen nyomda sem működhetett». A Nagy-Alföld bizonyos kulturális elmaradottságát, melyet tehetséges és jóra való lakossága maig sem tudott az érintetlenebb Nyugat és Észak színvonalára emelni, ez az egyszerű tény elég világosan illusztrálja.

*

A nagy olasz mérnök-katona-poli-hisztor, *Marsigli* Lajos-Ferdinánd halálának idei kétszázéves fordulójára jelent meg egy érdekes kiadvány, mely a *legrégibb oláh szójegyzéket* közli hátrahagyott irataiból. A kiadást, melyet a bukaresti oláh akadémia saját kiad-

ványai közt adott ki,* Tagliavini Károly, a budapesti egyetem tehetőséges fiatal olasz romanista tanára készítette el és terjedelmes olasznyelvű tanulmányt írt hozzá bevezetésképpen. Tulajdonképpen háromnyelvű latin-oláh-magyar szójegyzék a *Lexicon Marsilianum*, mely valószínűleg a XVII. század vége felé íródott s így a magyar szótárirodalom szempontjából nem sok jelentősége van, mert hiszen ekkor már egész sereg terjedelmes *nyomtatott* magyar szótár van. De annál érdekesebb az oláh nyelvtörténet szempontjából, mert kétségtelenül a legrégebb oláh szójegyzék. Tagliavini szerint a szójegyzéket valószínűleg valami magyar műveltségű, de németajkú ember írta le, ki mint akkorában a kalvinizáló oláhok között szokásos volt, magyar ortografiát használt az oláh szavak írásában is. Tömerdek magyar táji jellegű kölcsönszó is, melyek közül nem egy csupán itt található meg, jelzi a magyar szomszédságot. A leírás helyét a kiadó a Lippa—Arad—Lugos közti területre helyezi bizonyos oláh nyelvjárásai sajtóságok alapján. Marsigli többször megfordult Erdélyben és a Bánátban mint a törököt kiűző császári seregek egyik tábornoka és mindenütt az olasz ember nyiltszemű, élénk érdeklődésével rajzolt, megfigyelt s gyűjtött földrajzi, etnográfiai, nyelvi és egyéb adatokat (egy székely rovásírásos abécét is találtak iratai közt). Így kerülhetett hozzá ez a háromnyelvű szójegyzék is. Marsigli különben nem sokra tartotta az oláhokat, mint a kiadvány egyik jegyzetéből megtudjuk, több ízben mondja róluk, hogy erdőkbe húzódó *«briganti e assassini.»* Tagliavini kiadványa mindenesetre egyik újabb érdekes bizonyossága annak a fontos szerepnek, mely a magyarságnak az oláh kultúra kialakulásában kijutott.

Eckhardt Sándor.

* II. «Lexicon Marsilianum» dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII.

Színházi szemle.

A Molière-játszásnak a Nemzeti Színházban nincs olyan szervesen érelődő hagyománya, mint Shakespeare megszólaltatásának. Kitűnő Molière-színészeink majd mindig akadtak, zavartalan tisztaságú, a komédiák benső nagy vidámságát eruptív erővel szerteárasztó Molière-est mégis ritkaságnak számít. Shakespeare-t már akárhányszor valóban életre szólítjuk, Molière-t jobbára csak — előadjuk; szövege ilyenkor megszínesedik, gazdag modulációban önti el a színpadot, de belőle rendszerint elszabadul a valódi molièrei lélek. Az utóbbi években legszebben a fájdalmas lírájú *Misanthrope* sikerült; a farcerie-elemekkel átszótt vígjátékok tolmácsolása körül többnyire hol hiányt, hol fölösleget, de mindenképp valami felemásságot érzünk.

Sokan a «comédie pure» minél nyomtatékosabb érvényrejuttatását sürgetik Molière színpadi értelmezésében. Való igaz, hogy romantikus iskolázottságú színjátszásunkból leginkább e részben hiányzik a bátorság, szentimentális szemünk és fülünk is meglehetősen eltompult a fegyelmezetlenül őszinte mosoly és a kíméletlenül harsány hahota iránt. E tekintetben semmi ellenvetésünk, ha a rendezés leveszi hangszeréről a szordinót. De ezt a benső színességet és hangosságot nem szabad a külsőségekre is kiterjeszteni, oly mértékben semmi esetre sem, hogy a színpadi képek és figurák rikitóvá stilizálása túlharsogja az emberi jellemek mélyéből kibontakozó komikai színeket és hangsúlyokat.

A **képzelt beteg** legutóbbi felújítása is itt vetette el a sulykot. E mélyebb gyökerű komédiára ráerőszakolta azt a marionettstílust, mellyel a levegőben gyökerező, pusztán a játékért játékos kisebb molièrei bohózatok sikeresen életregalvanizálhatók. A színpad képéből minden realitást, a sze-